

Ewa SZCZEPANKIEWICZ-RUDZKA 

Uniwersytet Jagielloński

ewa.szczepankiewicz@uj.edu.pl

REGION SAHELU – SCHYŁEK DOMINACJI FRANCJI?

ABSTRACT **The Sahel Region: Is French Dominance Coming to an End?**

The article analyzes geopolitical shifts in the Sahel region that have led to a weakening of French influence and the growing importance of Russia. This region, formerly part of French West Africa, retained close political, economic, and military ties with the former colonial power after gaining independence in the 1960s. These relationships, often referred to as “*Françafrique*,” are seen as a controversial form of neocolonial dependency. The failure of the French military operation Serval to combat the jihadist threat in Mali has cast doubt on the validity of France’s military presence, creating space for Russia’s influence to grow. The Kremlin, using tools of propaganda and military cooperation, is gaining the favor of Sahelian states by offering an alternative model of cooperation unburdened by colonial history. The article addresses the reasons behind the erosion of French dominance, the consequences of Operation Serval’s failure, and Russia’s new objectives and tools of influence, suggesting that the Sahel is emerging as an area of intense geopolitical rivalry, with outcomes that could affect the region’s stability.

Keywords: Sahel, *Françafrique*, Mali, Niger, Russian Federation

Słowa kluczowe: Sahel, *Françafrique*, Mali, Niger, Federacja Rosyjska

Region Sahelu tradycyjnie stanowił tak w przeszłości, jak i obecnie obszar wpływu i interesów Francji. Dawne kolonie francuskie, wchodzące w skład Francuskiej Afryki Zachodniej, po odzyskaniu niepodległości w latach 60. XX w. utrzymały więzi z byłą metropolią poprzez szereg zależności natury politycznej, gospodarczej i militarnej. Relacje postkolonialne Francji z państwami Sahelu nie były relacjami układanymi na zasadach partnerstwa; ich charakter wskazywał na kontynuowanie kolonialnej zależności opartej na nierównym stosunku sił. Obrazem tej zależności jest termin *Françafrique*. Pojęcie to, ukute w latach 50. XX w. (często zapisywane również jako *Franç-afrique*), charakteryzuje skomplikowane i często kontrowersyjne relacje pomiędzy Francją a jej byłymi koloniami w Afryce. Rozpowszechnione przez Felixa Houphouët-Boigny'ego, pierwszego prezydenta Wybrzeża Kości Słoniowej, oznaczało początkowo wyraz przyjaznych stosunków. Z czasem termin ten nabrał negatywnych konotacji, odnosząc się do neokolonialnych praktyk i manipulacji, które Francja stosowała wobec państw kontynentu¹.

Za sprawą dziennikarskiego śledztwa przeprowadzonego przez François Xaviera Verschavego, opisanego w publikacji *La Françafrique. Le plus long scandale de la République* (tłum. *Françafrique – najdłuższy skandal Republiki*)² wyrażenie to zyskało negatywny wydźwięk. Rozumiane jest jako sieć wręcz mafijnych relacji z elitami afrykańskimi, służąca do zawłaszczania surowców naturalnych i narzucania rozwiązań politycznych mających na celu realizację interesów byłej metropolii³.

W ostatnich dwóch latach krajobraz geopolityczny obszaru Sahelu uległ znaczącej ewolucji. Niepowodzenie operacji *Serval* w Mali wykazało niezdolność Francji do wyeliminowania zagrożenia ze strony organizacji dżihadystycznych i podważyło sens jej dalszej obecności militarnej w regionie. Pojawienie się Federacji Rosyjskiej, wraz z całym arsenałem narzędzi wpływu i propagandy, osłabiło, i tak już kwestionowaną, dominację Paryża w byłych jej sahelskich koloniach.

W oparciu o powyższe rozważania w artykule postawiono hipotezę, zgodnie z którą Sahel coraz bardziej wymyka się kontroli Francji, co jest z jednej strony efektem jej nieudolności w stabilizacji regionu, z drugiej zaś wynika ze wzmożonej aktywności Rosji, wyłaniającej się jako nowy partner polityczny i militarny państw Sahelu. W celu jej weryfikacji podjęto próbę odpowiedzi na pytania o zakres geograficzny funkcjonowania terminu „Sahel”; związki i interesy łączące Francję z jej byłymi koloniami; znaczenie operacji *Serval* i jej konsekwencje dla obecności militarnej i politycznej Francji w regionie oraz rolę Federacji Rosyjskiej w zmianie geostrategicznego *status quo* w obrębie Sahelu. W opracowaniu posłużono się metodą analizy systemowej i historycznej.

¹ S.-P. Ekanza, *Le double héritage de l'Afrique*, „Études” 2006, vol. 404, nr 5, s. 604-616.

² F.X. Verschave, *La Françafrique. Le plus long scandale de la République*, Paris 1998.

³ W publikacji wskazuje się na jeszcze jedno znaczenie terminu *Françafrique* – *France a fric*. W brzmieniu terminu tożsamy z *Françafrique*, niemniej zapisany w powyższy sposób w żargonie wskazuje na Afrykę jako na skarbiec/kasę Francji (rzeczownik *le fric* w slangu oznacza kasę, pieniądze).

NIEJEDNOZNACZNOŚĆ TERMINU „REGION SAHELU”

Region Sahelu nie jest jednoznacznie definiowany. W obiegowym ujęciu rozumiany jest jako obszar stanowiący granicę naturalną oddzielającą północną część Afryki (Maghreb) od Afryki Subsaharyjskiej (tzw. Czarnej Afryki). We francuskiej literaturze przedmiotu, jak i w dokumentach rządowych występuje termin „strefa sahelu-saharyjska” (*bande sahel-saharienne*). Obszar ten tradycyjnie obejmuje 10 państw: Mali, Niger, Czad, Sudan, 5 państw tzw. Wielkiego Maghrebu oraz Egipt⁴. Użycie tego terminu w tak szerokim zakresie jest jednak coraz rzadziej spotykane. W ostatnich latach we francuskim dyskursie, zwłaszcza strategicznym i wojskowym, strefa sahelu-saharyjska odnosi się do państw należących do grupy państw G5 Sahel zaangażowanych w operację wojskową *Barkhane*, tj. do Mauretanii, Mali, Burkina Faso, Nigru i Czadu⁵. W niniejszym artykule, dla utrzymania terminologicznej spójności, używany będzie termin „Sahel” często występujący w literaturze naukowej i odnoszący się do państw saheljskiej piątki.

ZNACZENIE REGIONU SAHELU DLA FRANCJI. OBECNOŚĆ EKONOMICZNA

Kolonialna obecność Francji w regionie Sahelu w latach 1870-1960 odcisnęła szerokie piętno na wzajemnych relacjach. Francja, niechętna rezygnacji z wpływów, jakie zdołała rozciągnąć przez niemal stuletnią obecność na kontynencie, wraz z procesem dekolonizacji dążyła do instytucjonalnego związania z byłymi koloniami.

Projekt Wspólnoty Francuskiej zaproponowany przez Charlesa de Gaulle’a w 1958 r. miał zapewnić ciągłość relacji politycznych i ekonomicznych z krajami Afryki, których rychła niepodległość była przesądzona⁶. W 1960 r. wszystkie państwa dawnej Francuskiej Afryki Zachodniej i Francuskiej Afryki Równikowej uzyskały niepodległość, a wkrótce potem przystąpiły do Organizacji Narodów Zjednoczonych. Wraz z ustanowieniem Wspólnoty Francuskiej Paryż skutecznie utrwalił swoją obecność, również w regionie Sahelu, i zagwarantował sobie wpływ na polityczną aktywność byłych kolonii. W zakresie współpracy gospodarczej zabezpieczeniu interesów Francji służyło ustanowienie strefy franka CFA. Waluta, mimo że stworzona została w 1945 r., jest wciąż

⁴ Warto zwrócić uwagę na fakt, że istnieje organizacja subregionalna Wspólnota Państw Sahelo-saharyjskich (CEN-SAD), która obejmuje 28 państw afrykańskich. Niemniej jednak perspektywa ekonomiczna, handlowa i polityczna dotycząca regionu sahelu-saharyjskiego różni się znacznie od perspektywy strategicznej i militarnego spojrzenia. M. Chareun, *La bande sahel-saharienne, expression polysémique pour une région stratégique. De l'importance des opérations militaires françaises dans cette région instable aux frontières poreuses*, Institut FMES Toulon, VI 2016, s. 3.

⁵ *Tamże*, s. 4-5.

⁶ A. Fierro, *Afrique Occidentale Française*, Universalis.fr, [online] <https://www.universalis.fr/encyclopedie/afrique-occidentale-francaise-aof/>, 20 X 2024.

używana w 15 krajach Afryki Zachodniej i Środkowej oraz w 4 krajach sahelskiej piątki (poza Mauretanią)⁷.

Strefa franka CFA opiera się na instytucjonalnych ramach i stałym kursie wymiany. Ma na celu wspieranie wzrostu gospodarczego oraz stabilności monetarnej i finansowej⁸. Jest ona jednak mocno krytykowana. Po pierwsze, stały kurs wymiany powiązany z euro naturalnie ukierunkowuje handel na rynek francuski i unijny oraz ogranicza konkurencyjność afrykańskiego eksportu. Po drugie, zgodnie z umową, połowa rezerw walutowych krajów strefy franka jest deponowana w centralnym banku Francji (*Banque de France*), co oceniane jest jako ograniczenie monetarnej suwerenności państwowej⁹.

Zapewnienie stabilnych cen w handlu z byłymi koloniami leży w interesie Francji. Sahel to region, który kryje w sobie znaczne rezerwy ropy naftowej, uranu, złota, gazu, koltanu, miedzi, manganu, litu oraz metali ziem rzadkich¹⁰. Złóża uranu w Nigrze, w szczególności kopalnia w Arlit, stanowią jedną z głównych przyczyn francuskiej obecności wojskowej w Sahelu. Koncern Areva, z branży energetyki jądrowej, jest w dużej mierze kontrolowany przez państwo francuskie, które ma praktycznie monopol na wydobycie uranu¹¹. W raporcie Senatu Republiki Francuskiej z 2013 r. pt. *Obecność Francji w Afryce* wskazano, że brak zaangażowania Francji w Mali, w styczniu tego samego roku, mógłby prowadzić do poważnych zagrożeń dla kluczowych zasobów tego surowca w Nigrze. Dokument ponadto zalecał zapewnienie bezpiecznego dostępu do zasobów energetycznych i mineralnych w regionie¹².

Sahel jest regionem o dużym potencjale inwestycyjnym, który przyciąga zarówno międzynarodowe korporacje, jak i regionalnych przedsiębiorców. Dzięki rosnącemu zapotrzebowaniu na inwestycje infrastrukturalne w branży usługowej i rolno-spożywczej Sahel staje się kluczowym obszarem ekspansji rynkowej inwestorów zagranicznych.

Na kontynencie afrykańskim w obszarze Sahelu działa 40 tys. francuskich firm, w tym 14 korporacji międzynarodowych. Oprócz gigantów, takich jak: Total, Vinci, Lafarge i wspomnianej już Areva, na przestrzeni ostatnich kilku lat na rynku pojawiły się francuskie firmy działające w branży telekomunikacyjnej i hotelarskiej (Orange, Accor Hotels, Veolia). Te inwestycje zapewniają intratne dochody z handlu, ale też

⁷ Zob. szerzej: W. Solarz, *Francja wobec Afryki subsaharyjskiej. Pozimmowojenne wyzwania i odpowiedzi*, Warszawa 2004.

⁸ Banque de France, *The CFA Franc Zone*, November 2015, [online] https://publications.banque-france.fr/sites/default/files/medias/documents/816153_fiche_zone-franc.pdf, 20 X 2024.

⁹ K. Mitręga-Niestrój, *The Functioning of the CFA Franc Zone – an Introduction to Critical Analysis*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2017, vol. 51, nr 4; P. Guillaumont, *La zone franc en perspective*, „Revue d’Économie du Développement” 2017, vol. 25, nr 2, s. 5-40.

¹⁰ M. Chareun, *La bande sahélo-saharienne...*, s. 7.

¹¹ M. Rigouste, *Que fait l’armée française au Sahel ?*, Orient XXI, 13 X 2017, [online] <https://orientxxi.info/magazine/que-fait-l-armee-francaise-au-sahel,2041,22X2024>.

¹² *Rapport d’information fait au nom de la commission des affaires étrangères, de la défense et des forces armées (1) par le groupe de travail sur la présence de la France dans une Afrique convoitée*, nr 104, Sénat, Session ordinaire de 2013-2014, [online] <https://www.senat.fr/rap/r13-104/r13-1041.pdf>, 22 X 2024.

przyczyniają się do wspierania urbanizacji miast i napędzają popyt. Stabilność polityczna regionu jest jednym z gwarantów niezakłóconych dostaw surowców i zwrotów z inwestycji, nie dziwi więc fakt zaangażowania militarnego Paryża w obrębie państw Sahelu i szerzej – w Afryce¹³.

Operacje *Serval* i *Barkhane* były okazją do testowania i promowania myśliwców Dassault i rakiet produkowanych przez międzynarodowy koncern aeronautyczny MBDA z siedzibą w Le Plessis Robinson pod Paryżem. Wzrost eksportu myśliwców Rafale w ostatnich latach prawdopodobnie nie byłby możliwy bez ich udziału w operacjach w Libii i w Mali, jak twierdzi Raphaël Granvaud¹⁴. Śmigłowce bojowe Caracal i Tigre, produkowane przez firmę Airbus Helicopters, dzięki wykorzystaniu w polu walki uzyskały certyfikat *combat proven*, co na światowym rynku militarnym ma istotne znaczenie¹⁵.

Dodatkowo szkolenie armii afrykańskich partnerów w ramach programów współpracy, również tej rozwojowej, otwiera nowe perspektywy rynkowe. Przykładem może być Renault Trucks, które zyskało na wroście kontraktów z Mali w latach 2013-2022. Firmy świadczące usługi w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony rozwijają się w regionie Sahelu; za przykład mogą posłużyć firma Gallice, która działa w Mali, lub firma Anticip, która zapewniała ochronę hotelu w Bamako, gdzie mieściło się dowództwo regionalnej operacji *Barkhane*¹⁶.

Francuskie operacje wojskowe poza granicami kraju wiążą się z istotnymi kosztami, które znacząco wpływają na budżet obronny. Zgodnie z raportem Trybunału Obrachunkowego zatytułowanym *Zagraniczne operacje Francji 2012-2015* i opublikowanym w październiku 2016 r., roczne wydatki związane z realizacją operacji *Barkhane* wynosiły ok. 600 mln euro. Mimo że działania te stanowią znaczne obciążenie finansowe dla państwa, ich efekty pośrednio wspierają francuski przemysł obronny, przyczyniając się do wzrostu eksportu uzbrojenia. Przykładem jest rok 2016, w którym francuskie przedsiębiorstwa zbrojeniowe zrealizowały zamówienia o łącznej wartości 20 mld euro, co w 2017 r. uplasowało Francję na trzecim miejscu wśród największych eksporterów broni na świecie¹⁷.

OBECNOŚĆ MILITARNA FRANCJI

Pomimo konieczności wycofania żołnierzy z Mali, Burkina Faso i Nigru, na skutek decyzji nowych, nieprzychylnych Paryżowi militarnych rządów, Francja wciąż utrzymuje na kontynencie siły wojskowe w liczebności ok. 6 tys. żołnierzy, z czego 1 tys. w Sahelu.

¹³ M. Rigouste, *Que fait l'armée...*; O. Piot, *Les entreprises françaises défaits dans leur pré carré*, „Le Monde Diplomatique” 2017, Avril, s. 22-23, [online] <https://www.monde-diplomatique.fr/2017/04/PIOT/57344>, 20 X 2024.

¹⁴ *Que fait l'armée française en Afrique?*, Agone 2009, za: M. Rigouste, *Que fait l'armée...*

¹⁵ C. Serfati, *Le militaire. Une histoire française*, Amsterdam 2017.

¹⁶ J.-M. Tanguy, *Quelle place pour les ESSD ?*, „Raids” 2017, nr 373, s. 48.

¹⁷ M. Rigouste, *Que fait l'armée...*

Najważniejszą bazą w Sahelu jest Wybrzeże Kości Słoniowej, gdzie stacjonują francuskie siły zbrojne w liczebności ok. 1 tys. Na mocy umowy o partnerstwie obronnym, podpisanej między Francją a Wybrzeżem Kości Słoniowej w 2012 r., infrastruktura wojskowa została rozmieszczona w trzech kluczowych lokalizacjach: w obozie logistycznym w pobliżu stolicy, w bazie na międzynarodowym lotnisku w Abidżanie oraz w stacji morskiej nad Zatoką Gwinejską¹⁸.

Baza lotnicza w Abidżanie zapewnia strategiczny dostęp do transportów wojskowych, umożliwiając szybkie uzupełnianie zasobów i wsparcie operacyjne w regionie. Jednocześnie infrastruktura morska odgrywa istotną rolę w realizacji działań związanych z bezpieczeństwem na wodach Zatoki Gwinejskiej, które pozostają obszarem rosnących zagrożeń. Francuskie jednostki na Wybrzeżu Kości Słoniowej pełnią nie tylko funkcję ośrodka zdolnego do szybkiego reagowania na sytuacje kryzysowe w Afryce Zachodniej, ale także zapewniają szeroko zakrojone wsparcie logistyczne dla większych operacji wojskowych¹⁹.

Dżibuti stanowi drugą najważniejszą bazę wojskową Francji, mającą kluczowe znaczenie strategiczne dla jej obecności w regionie. Rozlokowanie kontyngentu liczącego ok. 1,5 tys. żołnierzy zapewnia Francji dostęp do strategicznych szlaków, takich jak Morze Czerwone i Kanał Sueski. Struktura operacyjna bazy składa się z pięciu głównych komponentów: lotniczej bazy operacyjnej z myśliwcami Mirage i samolotem transportowym, morskiej bazy wojskowej, ośrodka szkoleniowego dedykowanego operacjom w warunkach pustynnych, jednostki lekkiego lotnictwa wojsk lądowych z helikopterami oraz batalionu połączonych rodzajów sił zbrojnych. Tak szeroka i wszechstronna infrastruktura umożliwia realizację działań w wielu wymiarach operacyjnych, w tym szybką relokację wojsk, wsparcie powietrzne i morskie oraz transport ciężkiego sprzętu wojennego²⁰.

Baza w Dżibuti, będąc największą relokacją sił francuskich poza granicami kraju, odgrywa kluczową rolę w projektowaniu siły militarnej Francji w regionie. Jej strategiczne położenie i wielozadaniowy charakter pozwalają na zabezpieczenie interesów Francji w regionie oraz na szybkie reagowanie na zagrożenia w Afryce Wschodniej i na Bliskim Wschodzie. Dodatkowo stanowi platformę do prowadzenia szkoleń w ekstremalnych warunkach pustynnych, co zwiększa zdolności operacyjne francuskich sił zbrojnych.

Francuski kontyngent wojskowy w Czadzie, liczący ok. 950 żołnierzy, stanowi najstarszą francuską bazę wojskową w Afryce, której działalność rozpoczęła się w 1986 r.

¹⁸ Décret n° 2014-1764 du 31 décembre 2014 portant publication du traité instituant un partenariat de défense entre la République française et la République de Côte d'Ivoire (ensemble une annexe), signé à Paris le 26 janvier 2012 (I), [online] <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000030024802>, 22 X 2024.

¹⁹ T. Sauvignet, *Burkina Faso : que restera-t-il de l'armée française en Afrique ?*, „Le Point” 2023, 26 I, [online] https://www.lepoint.fr/afrique/burkina-faso-que-restera-t-il-de-l-armee-francaise-en-afrique-26-01-2023-2506348_3826.php#11, 24 X 2024.

²⁰ J. Peyron, *Pourquoi la France refait de Djibouti sa pièce maîtresse*, „Le Point” 2022, 22 XII, [online] https://www.lepoint.fr/monde/pourquoi-la-france-refait-de-djibouti-sa-piece-maitresse-22-12-2021-2457751_24.php, 24 X 2024.

w ramach operacji *Épervier*. Ta interwencja miała na celu wsparcie Czadu w kontekście konfliktu z Libią. W 2014 r., po przekształceniu operacji *Épervier* w szerszą operację *Barkhane*, baza w Czadzie stała się kluczowym elementem francuskiej strategii militarnej w regionie Sahelu, której celem jest walka z zagrożeniami ze strony grup dżihadystycznych²¹. Baza znajduje się w stolicy Czadu, Ndżamenie, co zapewnia jej centralną lokalizację w regionie. Wyposażona w myśliwce bombowe oraz samoloty transportowe, odgrywa kluczową rolę w szybkiej mobilizacji sił i wsparciu logistycznym. Jej znaczenie zostało szczególnie uwydatnione podczas francuskich interwencji w Mali i Republice Środkowoafrykańskiej, gdzie jej infrastruktura umożliwiła błyskawiczne przegrupowanie wojsk i zaopatrzenie²². W kontekście operacji *Serval* w Mali w 2013 r. oraz operacji *Sangaris* w Republice Środkowoafrykańskiej w 2014 r. baza w Ndżamenie pełniła rolę centrum logistycznego.

W Senegalu stacjonuje francuska jednostka licząca 350 żołnierzy, która głównie angażuje się w szkolenie senegalskich sił zbrojnych oraz prowadzenie działań cywilno-wojskowych. Ulokowano ją na terenie byłej bazy lotniczej oraz w obszarze portowym w Dakarze, co umożliwi nie tylko współpracę z siłami senegalskimi, ale również przyjmowanie francuskich samolotów wojskowych, które mogą przeprowadzać operacje wojskowe w regionie Sahelu oraz w rejonie Zatoki Gwinejskiej²³.

Podobne funkcje pełni baza francuska w Gabonie, gdzie w pobliżu Libreville stacjonują jednostki specjalne (350 żołnierzy), stanowiące rezerwę dla francuskich sił szybkiego reagowania. Ponadto w państwie tym znajdują się niewielka baza lotnicza, a także centrum zaopatrzeniowe wspierające operacje francuskich samolotów wojskowych w regionie Afryki Zachodniej²⁴.

Francja od wielu lat pełniła rolę kluczowego aktora militarnego w regionie Sahelu, jednak jej pozycja uległa osłabieniu w wyniku serii zamachów stanu w Mali w 2021 r., Burkina Faso w 2022 r. oraz w Nigrze w 2023 r. W wyniku przewrotów władzę przejęły junty wojskowe, które zaczęły dystansować się od francuskiej obecności. W efekcie Francja zmuszona była do ograniczenia swojej aktywności wojskowej w regionie, wycofując ok. 300 żołnierzy z Burkina Faso w styczniu 2023 r., a pod koniec tego samego roku rozpoczęła proces wycofywania kolejnych 1,5 tys. żołnierzy z Nigr²⁵.

Baza lotnicza w Niamey, stanowiąca część francuskiej obecności wojskowej w Nigrze, miała kluczowe znaczenie w kontekście operacji *Barkhane*. Była to baza, z której

²¹ T. Sauvignet, *Burkina Faso...*

²² *Tamże*.

²³ *Éléments français au Sénégal*, Ministère des Armées de la République, [online] <https://www.defense.gouv.fr/operations/forces-prepositionnees/forces-presence/elements-francais-au-senegal>, 24 X 2024.

²⁴ *Au Gabon, la présence militaire française se réoriente vers la formation*, „Le Monde Afrique” 2024, 10 VII, [online] https://www.lemonde.fr/afrique/article/2024/07/10/au-gabon-la-presence-militaire-francaise-se-reoriente-vers-la-formation_6248336_3212.html#:~:text=Le%20camp%20de%20Gaulle%20est,des%20éléments%20français%20du%20Gabon, 24 X 2024.

²⁵ L. Aguesse, *Crise au Niger : quel avenir pour les bases militaires françaises au Sahel ?*, „Le Parisien” 2022, 2 VIII, [online] <https://www.leparisien.fr/international/crise-au-niger-quel-avenir-pour-les-bases-militaires-francaises-au-sahel-02-08-2023-YYGRLNLUGJHMRL5GQJLXPZTRU.php>, 26 X 2024.

startowały misje bojowe wykorzystujące drony i myśliwce, co umożliwiło prowadzenie działań przeciwko bojówkom terrorystycznym. W Niamey stacjonowała również Pustynna Grupa Taktyczna Logistyki (GTD-LOG), pełniąca istotną rolę w operacjach w tzw. strefie trzech granic – regionie pogranicza Mali, Nigru i Burkina Faso, który jest silnie zdominowany przez transnarodowe sieci przestępcze i stanowi dogodny schronienie dla grup ekstremistycznych²⁶.

OPERACJA *SERVAL* I JEJ KONSEKWENCJE

W styczniu 2012 r. Republika Francuska zainicjowała operację wojskową *Serval* w odpowiedzi na oficjalną prośbę o pomoc, skierowaną przez prezydenta Mali Dioncounda Traoré. Interwencja miała na celu powstrzymanie pogłębiającej się destabilizacji kraju, wywołanej przez działania Narodowego Ruchu Wyzwolenia Azawad (MNLA). Zdominowany przez Tuaregów ruch nawiązywał do wcześniejszych prób uzyskania autonomii terytorialnej, z lat 1916-1917 oraz 2007-2009. W miarę eskalacji konfliktu MNLA został jednak wyparty przez ugrupowania islamistyczne, co przekształciło kryzys w Mali w wojnę z terroryzmem o międzynarodowym charakterze²⁷.

Francuskie siły zbrojne, wykorzystując intensywne działania lotnicze, przeprowadziły szereg nalotów na strategiczne pozycje zajęte przez bojówki islamistyczne, w tym w kluczowych miastach regionu północnego, takich jak: Gao, Timbuktu, Kidal, Ansongo i Douentza. Operacje powietrzne zahamowały postępy dżihadystów, umożliwiając szybkie rozmieszczenie sił lądowych, które wspierały malijską armię w odzyskiwaniu utraconych terenów. Bojownicy islamscy, zmuszeni do odwrotu, schronili się w trudno dostępnych górach Adrar des Ifoghas (w języku berberskim: Tigharghar)²⁸.

Po odbiciu północnych obszarów Mali rozpoczął się intensywny proces polityczny, mający na celu trwałe uregulowanie konfliktu. W czerwcu 2013 r. zawarto porozumienie rozejmowe w Ouagadougou, które obejmowało Narodowy Ruch Wyzwolenia Azawad (MNLA), Wysoką Radę Wyzwolenia Azawad (HCUA) oraz rząd malijski. Proces pokojowy, prowadzony pod auspicjami Algierii, zakończył się podpisaniem w 2015 r. w Bamako *Porozumienia na rzecz pokoju i pojednania*. Dokument ten określał ramy dla zakończenia konfliktu oraz zakładał realizację kluczowych postanowień w ciągu

²⁶ B. Ventouri, N. Alassane Toure, *Levee du blocage securitaire : Defis et choix au Sabel*, Rapport de la Fondation europeenne d'etudes progresistes (FEPS) et l'Istituto Affari Internazionali (IAI), 2020, s. 27-33; R. Kłosowicz, *Państwo Sabelu – „strefa kryzysów” w Afryce Subsaharyjskiej*, [w:] *Bilad as-Sudan. Varia*, red. W. Cisło, J. Różański, M. Ząbek, Pelplin 2017, s. 10-11.

²⁷ F. Galois, *Fin de l'opération Barkhane: réflexions sur sept ans et demi d'engagement militaire*, Institut Rousseau, 16 III 2022, [online] <https://institut-rousseau.fr/fin-de-loperation-barkhane-reflexions-sur-sept-ans-et-demi-dengagement-militaire/>, 26 X 2024.

²⁸ *Rapport d'information depose par la Commission de la Defence Nationale et des Forces Armees en conclusion des travaux d'une mission d'information sur l'opération Serval au Mali*, nr 1288, Assemblée Nationale, 18 VII 2013, [online] <https://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/rap-info/i1288.pdf>, 20 X 2024.

dwóch lat. Niemniej wdrażanie porozumienia pozostaje w dużej mierze nieukończone, co wskazuje na złożoność problemów politycznych i społecznych w regionie²⁹.

W odpowiedzi na sukcesy odniesione w trakcie operacji *Serval* Paryż w sierpniu 2014 r. zdecydował o jej przekształceniu w operację *Barkhane*. Misja miała wymiar regionalny, obejmując państwa należące do G5 Sahel: Burkina Faso, Mali, Mauretanię, Niger i Czad. Celem nowej misji była nie tylko kontynuacja działań antyterrorystycznych, lecz także wzmocnienie zdolności operacyjnych i wywiadowczych armii państw Sahelu. Kluczowym założeniem było przygotowanie ich do pełnienia roli niezależnych gwarantów stabilności regionalnej³⁰.

Pomimo ambitnych założeń i częściowych sukcesów operacja nie zdołała osiągnąć kluczowych celów, stabilizacji północnego Mali oraz wyeliminowania zagrożenia ze strony islamskich ugrupowań terrorystycznych. Od 2017 r. dżihadysty rozszerzali swoje wpływy na nowe obszary, takie jak: Burkina Faso, Niger, Benin i Wybrzeże Kości Słoniowej³¹. Francuskie siły zbrojne zdołały zlikwidować liderów, takich jak Abdelmalek Droukdel z Al-Kaidy Maghrebu Islamskiego oraz Adnane Abou Walid al-Sahraoui, dowodzący Państwem Islamskim w Afryce Zachodniej. Jednak nie udało się schwycić innych kluczowych postaci, w tym Hamadouna Kouffy'ego z *Katiba Macina* i Iyada Ag Ghaly'ego, lidera *Jama'at Nasr al-Islam wal Muslimin* (JNIM), koalicji ugrupowań powiązanej z Al-Kaidą³².

Działalność ugrupowań dżihadystycznych doprowadziła do pogorszenia sytuacji bezpieczeństwa w regionie Sahelu, w tym do wzrostu liczby ataków skierowanych przeciwko cywilom. Według danych *Armed Conflict Location & Event Data Project*, od 2013 r. w regionie zginęło ponad 8 tys. osób, głównie cywilów³³. Region Sahelu, jak wskazuje natomiast Globalny Indeks Terroryzmu za 2023 r. (*Global Terrorism Index 2024 – GTI*), jest obecnie najbardziej infiltrowanym przez grupy terrorystyczne obszarem w skali świata. W raporcie tym Burkina Faso zajęło pierwsze niechlubne miejsce jako kraj najbardziej dotknięty terroryzmem ze strony działalności ekstremistycznej grup powiązanych z Al-Kaidą, takich jak *Jama'at Nasr al-Islam wal Muslimin* (JNIM), oraz Państwa Islamskiego w Wielkiej Saharze (ISGS). Mali w rankingu GTI zajmuje trzecie miejsce, Niger uplasował się na 10. pozycji³⁴.

Przyczyny fiaska operacji *Serval* i jej następczyni misji *Barkhane* możemy rozpatrywać na kilku poziomach³⁵. Po pierwsze, problem leży w promowaniu rozwiązań mili-

²⁹ *Observing the 2015 Mali Peace Agreement*, The Sarter Center, [online] https://www.cartercenter.org/peace/conflict_resolution/mali-io.html, 20 X 2024.

³⁰ F. Galois, *Fin de l'opération Barkhane...*

³¹ *Tamże*.

³² R. Carayol, *Au Sahel, la défaite des idéologues*, Afrique XXI, 12 X 2022, [online] <https://afriquexxi.info/Au-Sahel-la-defaite-des-ideologues>, 16 XI 2024.

³³ *Tamże*.

³⁴ *Global Terrorism Index 2024*, Institute for Economics and Peace, [online] <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2024/02/GTI-2024-web-290224.pdf>, 16 XI 2024.

³⁵ F. Galois, *Fin de l'opération Barkhane...*

tarnych nad innymi długofalowymi działaniami. Interwencja militarna może odwrócić sytuację i zmienić stosunek sił w krótkim okresie, ale jej charakter zewnętrzny i czasowe ograniczenie stanowią słabość, zwłaszcza w walce z działaniami partyzanckimi. Zwolennikiem rozwiązań siłowych był prezydent François Hollande. To on zapoczątkował dwie znaczące operacje na kontynencie afrykańskim – *Serval* w styczniu 2013 r. na terenie Mali i *Sangaris* w grudniu 2013 r. w Republice Środkowoafrykańskiej. Ponadto, za jego kadencji rozpoczęła się operacja *Chammal* we wrześniu 2014 r. w Iraku i Syrii, jako część międzynarodowej koalicji przeciw ISIS. Nie bez powodu prezydent Hollande zyskał reputację tzw. wodza wojny³⁶.

Gdy Emmanuel Macron przejął władzę prezydencką w 2017 r., Francja wycofała swoje wojska z Republiki Środkowoafrykańskiej, ale nadal kontynuowała operacje na Sahelu i na Bliskim Wschodzie. W tym sensie Macron stał się kontynuatorem tradycyjnej wizji, w której walka z terroryzmem przedstawiana jest jako wojna cywilizacji, a odpór stawić może siła militarna. Jednocześnie nasilające się ataki terrorystyczne we Francji oraz wzrost liczby migrantów przybywających do Europy wzmocniły narrację o potrzebie wojny z terroryzmem, w której Sahel odgrywa znaczącą rolę. Spowodowały też, że Sahel jako przyczółek globalnego dżihadu, a także obszar, w którym krzyżują się szlaki nielegalnej migracji i kontrabandy, zaczął być postrzegany jako region, który należy kontrolować poprzez zwiększenie obecności militarnej. Problemem strategii, w której odpowiedzią na zjawisko terroryzmu jest każdorazowo odpór militarny, jest niedoszacowanie specyfiki regionu i pomijanie lokalnych uwarunkowań. Operacja *Serval* i jej regionalna nadbudowa – operacja *Barkhane* – nie odwróciły zjawisk napędzających kryzys w Sahelu. Jak zauważa Rémi Carayol, *wojsko może jedynie łagodzić skutki, ale nie dociera do głębokich źródeł problemu, jakimi są bieda, korupcja, poczucie wykluczenia*³⁷. Co więcej rozszerzenie militarnych działań o państwa Sahelu w ramach regionalnej operacji *Barkhane* przez lokalne reżimy odbierane było jako projekt zainicjowany przez Francję, z pominięciem współdecyzyjności Wspólnoty Gospodarczej Państw Afryki Zachodniej (ECOWAS), do której należą Burkina Faso, Mali i Niger oraz 12 innych krajów regionu. W związku z tym entuzjazm z ich strony był ograniczony³⁸.

Operacja *Barkhane* napotkała poważne ograniczenia zasobów. Co prawda w 2019 r. wojska biorące w niej udział uzbrojono w drony Reaper, a na początku 2020 r. liczebność sił wzrosła z 4,5 tys. do ok. 5 tys. żołnierzy, jednak działania te okazały się niewystarczające³⁹. Relokowane siły i możliwości sprzętowe nie były adekwatne do kontroli obszarów rozciągających się na setki tysięcy kilometrów kwadratowych. Wyjątkowo trudne warunki terenowe i ograniczenia logistyczne stanowiły duże wyzwania zarówno dla personelu, jak i dla sprzętu wojskowego. Stawiały też w niezbyt

³⁶ R. Carayol, *Au Sahel...*

³⁷ *Tamże*. Cytaty z publikacji obcojęzycznych podano w tłumaczeniu własnym autorki artykułu.

³⁸ *Pourquoi la politique sahelienne de la France es tunc ehec ?*, OXFAM France, 10 VIII 2022, [online] <https://www.oxfamfrance.org/financement-du-developpement/pourquoi-la-politique-sahelienne-de-la-france-est-un-ehec/>, 16 XI 2024.

³⁹ *Tamże*.

korzystnym świetle Francję, która okazała się niezdolna do wypełnienia celów misji, które sama sobie postawiła⁴⁰.

Przeszacowanym celem były też założenia i horyzont czasowy operacji *Barkhane*, która miała się zakończyć wraz z uzyskaniem dostatecznego poziomu wyszkolenia armii państw saheljskiej piątki, gwarantującego skuteczną walkę z bojówkami islamiistycznymi. Zadanie to okazało się niewykonalne. Armie te były zbyt małe, źle wyposażone, często dotknięte korupcją, co ograniczało możliwość sprostanania tym wyzwaniom nawet w dłuższej perspektywie czasowej⁴¹.

Kolejnym wyzwaniem było nieprzestrzeganie standardów praw człowieka przez członków sił zbrojnych poszczególnych państw Sahelu. Wojska te niejednokrotnie dopuszczały się licznych nadużyć, co nie tylko podważało ich morale, ale również prowadziło często do eskalacji konfliktu zamiast deeskalacji. Przykładem jest udokumentowana przez Komisję do spraw Praw Człowieka w Nigrze masakra co najmniej 71 osób w regionie Tillabéri w roku 2020⁴². Z perspektywy zaangażowania Francji na Sahelu w działania prowadzone wspólnie z armiami lokalnymi w ramach operacji *Barkhane* sytuacja była na tyle problematyczna, że Francuzi ryzykowali bycie zaangażowanymi i oskarżonymi o współudział w atakowaniu cywilów czy egzekucjach pozasądowych. Problem ten pogłębiał się, gdy francuscy żołnierze wspierali nie tylko regularne siły zbrojne Mali czy Nigru, ale także zbrojne grupy etniczne, takie jak Ruch Narodowy na rzecz Wyzwolenia Azawad (MNLA) oraz Grupa Samoobrony Tuaregów Imghad i Sojuszników (GATIA). Formacje te, walcząc z Państwem Islamskim czy Al-Kaidą, niejednokrotnie wciągały też wojsko francuskie w konflikty klanowe i etniczne w imię walki z terroryzmem⁴³.

Ponadto wśród przyczyn fiaska operacji *Serval* podaje się opór czy wręcz zamknięcie Paryża na wszelką formę dialogu z ugrupowaniami zbrojnego islamu. Taka postawa jest konsekwencją militarne go podejścia do relacji ze zbrojnym islamem i przyjęcia retoryki wojny cywilizacyjnej, w której z wrogiem się nie pertraktuje, a go zwalcza. W przypadku konfliktu malijskiego jest to szczególnie widoczne. Już przed rozpoczęciem operacji *Serval*, kiedy uzbrojone grupy islamistyczne kontrolowały północ Mali, rozpoczęły się negocjacje w Ouagadougou między rządem malijskim, MNLA i grupą *Ansar Eddine*. Ta ostatnia była reprezentowana głównie przez malijskich Tuaregów, którzy sprzymierzili się z Al-Kaidą Islamskiego Maghrebu (AQMI). Grupa ta, pod wodzą Iyada Ag Ghaly'ego, była związana z historią tuareckich powstań w latach

⁴⁰ M.A. Pérouse de Montclos, *La politique de la France au Sahel: une vision militaire*, „Hérodote” 2019/1, nr 172, s. 137-152.

⁴¹ R. Carayol, *Au Sahel...*

⁴² *Tillabéri : la justice saisiw du Rapport de la CNDH qui epingle des soldats incontrolé auour des exactions sur des civils*, Actu Niger, 5 IX 2020, [online] <https://www.actuniger.com/societe/16589-tillaberi-la-justice%20saisie-du-rapport-de-la-cndh-qui-epingle-des-soldats-incontrolés-auteurs-d-exactions-sur-des-civils.html>, 17 XI 2024.

⁴³ R. Carayol, *Le mythe (écorné) de l'« homme bleu »*, Afrique XXI, 19 I 2022, [online] <https://afriquexxi.info/Le-mythe-ecorne-de-l-homme-bleu>, 17 XI 2024.

1990-1991 i w 2006 r. W ostatnich latach od innych regionalnych ugrupowań zaczęła ją odróżniać retoryka islamistyczna⁴⁴.

Po odzyskaniu kontroli nad północnymi obszarami Mali w wyniku francuskiej interwencji wznowiono negocjacje między rządem w Bamako i grupami reprezentującymi lokalne społeczności. Wyłączono z rozmów *Ansar Eddine*, która została wówczas sklasyfikowana jako grupa terrorystyczna i stała się celem francuskich wojsk obok AQMI. Faktem jest, że w międzyczasie część bojowników *Ansar Eddine* utworzyła nowe ugrupowanie reprezentacji Tuaregów – Wysoką Radę Jedności Azawadu (HCUA), które uczestniczyło w negocjacjach i podpisało rozejm w czerwcu 2013 r.⁴⁵ Nasuwa się więc pytanie, czy możliwe było wtedy włączenie w proces negocjacyjny Ag Ghaly'ego, co pozwoliłoby na „osłabienie wroga bez walki” i zablokowało powstanie w przyszłości JNIM? Taki scenariusz i jego konsekwencje pozostają tylko w sferach przypuszczeń. Francuskie władze wielokrotnie potwierdzały swoje stanowisko odmowy negocjacji z grupami uznawanymi od 2013 r. za terrorystyczne, a które obecnie organizują się w dwóch konkurencyjnych ośrodkach – jednym kierowanym przez Ag Ghaly'ego i związanym z Al-Kaidą – JNIM, a drugim afiliowanym przy Państwie Islamskim Wielkiej Sahary – ISGS⁴⁶.

Nieprzejednane stanowisko Paryża, odmawiające włączenia wszystkich lokalnych ugrupowań w proces polityczny, nie było popierane przez Bamako. Podczas Narodowej Konferencji Konsultacyjnej, która odbyła się w kwietniu 2017 r., strona malijska potwierdziła chęć włączenia ruchu Ag Ghaly'ego do rozmów⁴⁷. Odpowiedź Paryża była jednoznacznie negatywna. Z jednej strony Francja oficjalnie stała na stanowisku odmowy uznania organizacji terrorystycznych jako partnerów porozumień politycznych, z drugiej zaś strony prowadziła nieoficjalne negocjacje z tymi ugrupowaniami, w sprawie uwolnienia zakładników francuskich porwanych na Sahelu⁴⁸.

Nie sposób z całą pewnością stwierdzić, czy bardziej inkluzywne negocjacje mogłyby doprowadzić do trwałego rozwiązania konfliktu. Niemniej jednak decyzja władz malijskich, forowana przez Francję, o zaniechaniu tej drogi zamknęła możliwość potencjalnego wyeliminowania czynnika destabilizującego region poprzez włączenie części islamistycznych bojowników w proces polityczny. Zamiast tego przyjęto narrację wojny z terroryzmem, która – zarówno w Sahelu, jak i w innych regionach – nie uwzględniała specyficznych uwarunkowań lokalnych. Eliminacja kluczowych liderów lokalnego dżihadu, choć symbolicznie ważna, nie osłabia ideologii, która znajduje podatny

⁴⁴ R. Galois, *Fin de l'opération Barkhane...*

⁴⁵ *Tamże*.

⁴⁶ *Selon un rapport de l'ONU, la menace d'al-Qaïda et de l'État islamique atteint un niveau record en Afrique*, Africa Defense Forum, 27 II 2024, [online] <https://adf-magazine.com/fr/2024/02/selon-un-rapport-de-lonu-la-menace-dal-qaïda-et-de-letat-islamique-atteint-un-niveau-record-en-afrique/>, 18 XI 2024.

⁴⁷ A. Thurston, *France Should Give Mali Space to Negotiate with Jihadists*, War on the Rocks, 16 II 2020, [online] <https://warontherocks.com/2020/04/france-should-give-mali-space-to-negotiate-with-jihadists/>, 18 XI 2024.

⁴⁸ R. Galois, *Fin de l'opération Barkhane...*

grunt w regionie trawionym przez biedę, słabość instytucji państwowych oraz podziały etniczne. Zewnętrzne interwencje, w przypadku ideologii radykalnego islamu, mogą ją wręcz wzmacniać.

Ostatnim istotnym czynnikiem świadczącym o niepowodzeniu strategii Francji w regionie Sahelu jest wspieranie przez Paryż nieefektywnych i niedemokratycznych reżimów. Choć operacje wojskowe, takie jak *Serval*, a później *Barkhane*, nie były projektowane jako narzędzia rozwiązywania złożonych problemów politycznych regionu, ich efektem ubocznym było wzmocnienie autorytarnych i klientelistycznych rządów. Obecność wojsk francuskich legitymizowała struktury władzy, które nie były zdolne do przeprowadzenia rzeczywistych reform politycznych i instytucjonalnych⁴⁹.

Działania militarne Francji miały miejsce w kontekście częstych ingerencji lokalnych sił zbrojnych w procesy polityczne. Zamachy stanu regularnie zdarzały się w państwach, w których prowadzone były operacje wojskowe lub stacjonowały stałe bazy francuskie. Co znamienne, reakcje Paryża na te wydarzenia cechowała wybiórczość. Akceptowano przejścia władzy, które nie zagrażały francuskim interesom, podczas gdy w przypadku junt wojskowych sprzeciwiających się dominacji Paryża wyrażano zdecydowany opór. Przykładem takiej postawy jest neutralność Francji wobec zamachów stanu w Mali w sierpniu 2020 i w maju 2021 r., próby puczów w Nigrze w grudniu 2015 i w marcu 2021 r. czy zamachu stanu w Burkina Faso we wrześniu 2016 r.⁵⁰ Francja zaakceptowała również przejście władzy przez Mahamata Déby'ego w Czadzie w 2021 r. po śmierci jego ojca, Idrissa, rządzącego tym krajem od 1991 r., mimo że doszło do niej poza ramami konstytucyjnymi. Brak jakichkolwiek konsekwencji w zakresie współpracy wojskowej między oboma państwami wskazuje na pragmatyczne podejście, podporządkowane francuskim interesom strategicznym⁵¹. Jednakże w przypadku ostatniego zamachu stanu w Mali w maju 2021 r., dokonanego przez pułkownika Assimiego Goïtę, Francja zdecydowała się zawiesić współpracę operacyjną z malijskimi siłami zbrojnymi. W analogiczny sposób Paryż potępił pucz w Nigrze w lipcu 2023 r., który doprowadził do obalenia prezydenta Mohameda Bazouma⁵².

Taktyka stosowania przez Francję „podwójnych standardów” w ocenie legalności zamachów stanu oraz uzależnianie współpracy od postępów w demokratyzacji systemów politycznych podważają wiarygodność Paryża jako orędownika wartości demokratycznych. Z perspektywy lokalnej działania te postrzegane są jako wyraz instrumentalnego traktowania demokracji, która staje się priorytetem jedynie wówczas, gdy nie koliduje z interesami narodowymi Francji.

⁴⁹ F. Galois, *Fin de l'opération Barkhane...*

⁵⁰ R. Carayol, *Au Sahel...*

⁵¹ M. Debos, *Tchad : « La France et les Etats-Unis ne pouvaient pas ignorer qu'ils jouaient avec le feu »*, „Le Monde” 2021, 23 IV, [online] https://www.lemonde.fr/afrique/article/2021/04/23/tchad-la-france-et-les-etats-unis-ne-pouvaient-pas-ignorer-qu-ils-jouaient-avec-le-feu_6077838_3212.html, 18 XI 2024.

⁵² *Niger : les putschistes dénoncent des accords militaires avec la France, Bazoum appelle à l'aide*, LEX-PRESS.fr, 4 VIII 2023, [online] <https://www.lexpress.fr/monde/afrique/niger-les-putschistes-denoncent-des-accords-militaires-avec-la-france-bazoum-appelle-a-laide-WM2Q3AOXE5CZR-GJGULZ77EJPAQ/>, 18 VIII 2024.

Należy jednak podkreślić, że operacje wojskowe Francji na Sahelu nie miały na celu wprowadzania demokracji. Takie działania wymagałyby odmiennego rodzaju interwencji, nastawionej na wsparcie długofalowych procesów instytucjonalnych i politycznych. Niemniej jednak zarówno operacja *Serval*, jak i jej kontynuacja *Barkhane* przyczyniły się do utrwalania niestabilnych reżimów, które – mimo swojej autorytarnej natury – gwarantowały Francji minimum stabilności, zabezpieczając kluczowe interesy gospodarcze i strategiczne. W ten sposób francuskie operacje militarne utrwały *status quo*, zapewniając niepewną równowagę między interesami Paryża a aspiracjami regionu.

RYWALIZACJA FRANCUSKO-ROSYJSKA W REGIONIE

W 2013 r. Francja była witana w krajach Sahelu jako wyzwoliciel i obrońca przed zagrożeniem ze strony zbrojnych grup dżihadystycznych. Jednak w ciągu kolejnych lat społeczne nastawienie uległo radykalnej zmianie. Po sześciu latach francuskiej obecności, zamiast wdzięczności, coraz częściej pojawiały się głosy kontestujące efektywność interwencji oraz samej obecności wojskowej. Hasła wzywające do wycofania francuskich wojsk stały się powszechnym elementem manifestacji, szczególnie w Bamako, stolicy Mali.

Katalizatorem niezadowolenia były nasilające się od 2017 r. ataki zbrojne na ludność cywilną i wojsko dokonywane przez grupy radykalnego islamu. W czerwcu 2019 r. tysiące osób wyszły na ulice Bamako, by potępić przemoc między wspólnotami, domagać się rozbrojenia bojówek i wyrazić sprzeciw wobec polityki *Françafrique*. Wzburzenie społeczne nasilało się także w innych regionach, które postrzegały obecność francuską jako niewystarczająco skuteczną i ignorującą realne problemy lokalnych społeczności. W Sévaré, położonym niedaleko Mopti, w październiku 2019 r. zorganizowano manifestację po śmierci 38 malijskich żołnierzy, którzy zginęli w ataku na bazę Boulikessi. Demonstranci domagali się większych zasobów dla malijskiej armii oraz wycofania wojsk francuskich i misji ONZ (MINUSMA), skandując hasła podkreślające bezradność dotychczasowych partnerów w walce z islamistami i stabilizacji regionu⁵³.

Podobne wątpliwości co do zasadności obecności obcych sił zbrojnych pojawiły się w Burkina Faso. W październiku 2019 r., w Ouagadougou, dzień po ataku na meczet w miejscowości Salmossi, w którym zginęło 16 osób, setki ludzi zebrały się, by wyrazić swój sprzeciw wobec „terroryzmu” oraz obecności francuskich sił wojskowych, których działania okazały się nieskuteczne⁵⁴. Jednak zerwanie stosunków dyplomatycznych z Francją kolejno przez rządy Burkina Faso, Mali i Nigru oraz towarzyszące temu

⁵³ E. Vincent, « *Barkhane* », *défaite d'une utopie politico-militaire*, „Le Monde Afrique” 2022, 20 II, [online] https://www.lemonde.fr/afrique/article/2022/02/18/barkhane-defaite-d-une-utopie-politico-militaire_6114184_3212.html, 18 XI 2024.

⁵⁴ *Burkina Faso Mosque Attack Kills 15 Worshipers*, BBC, 12 X 2019, [online] <https://www.bbc.com/news/world-africa-50028315>, 18 XI 2024.

pospieszne wycofanie sił zbrojnych nie miałyby miejsca, gdyby nie wzmożona działalność propagandowo-informacyjna i wojskowa Federacji Rosyjskiej.

Od 2021 r. Mali zaczęło aktywnie rewidować swoje sojusze, w szczególności z Francją. Sytuacja zapoczątkowana zamachem stanu w sierpniu 2020 r., kiedy grupa oficerów obaliła prezydenta Ibrahima Boubacara Keïta, początkowo nie wpłynęła znacząco na relacje z tradycyjnymi partnerami. Władze wojskowe dążyły do uspokojenia międzynarodowych sojuszników, zapewniając o kontynuacji dotychczasowych partnerstw w zakresie bezpieczeństwa. Jednak kolejny zamach stanu, dokonany przez te same siły w maju 2021 r., przyniósł diametralną zmianę. Nowe władze Mali szybko nawiązały bliską współpracę wojskową z Rosją, czyniąc ją priorytetowym partnerem strategicznym⁵⁵.

Obecność Federacji Rosyjskiej w obszarze Sahelu nie jest przypadkowa. Marginalizowany na arenie międzynarodowej reżim szuka nowych rynków aprowizacji i zbytu. Moskwa gra też kartą ideologiczną, wpisując się w coraz bardziej popularną narrację neosuwerenizmu⁵⁶ w państwach Afryki, zwaną również drugą falą dekolonizacji⁵⁷.

Poparcie dla Rosji w krajach Sahelu ma swoje historyczne uwarunkowania, sięgające okresu dekolonizacji. Już od lat 50. XX w. Związek Radziecki budował bliskie stosunki z afrykańskimi państwami, wspierając ruchy niepodległościowe. W czasach zimnej wojny radzieckie instytucje edukacyjne kształciły przyszłych afrykańskich liderów, a do dziś istnieją przykłady tej współpracy, jak np. historia Abdou Moumouniego Dioffo z Nigru. Po odbyciu studiów w ZSRR stał się on pierwszym afrykańskim absolwentem fizyki, a obecnie jego imię nosi Uniwersytet w Niamey⁵⁸.

Aktualnie Rosja, by wzmocnić swoje wpływy, wykorzystuje narrację o braku przeszłości kolonialnej na kontynencie. W styczniu 2022 r. Jewgienij Prigożyn, założyciel Grupy Wagnera, określił zamach stanu w Burkina Faso jako *początek nowej ery dekolonizacji*. W podobnym tonie odniósł się do Assimi Goïty, lidera wojskowego w Mali, nazywając go *afrykańskim Che Guevarą*, co miało podkreślać jego rewolucyjny wizerunek, przypominający postać Thomasa Sankary, dawnego przywódcy Burkina Faso⁵⁹.

⁵⁵ M. Audinet, E. Dreyfus, *La Russie au Mali, une présence bicéphale*, Étude nr 97, Institut de Recherche Stratégique de l'École Militaire, IX 2023, [online] <https://www.irsem.fr/media/etude-irsem-97-audinet-dreyfus-def.pdf>, 20 XI 2024.

⁵⁶ C. Juompan-Yakam, *Achille Mbembe : « La critique de la Françafrique est devenue le masque d'une indigence intellectuelle »*, „Jeune Afrique” 2012, 9 VIII, [online] <https://www.jeuneafrique.com/1471632/politique/achille-mbembe-la-critique-de-la-francafrique-est-le-masque-dune-indigence-intellectuelle/>, 20 XI 2024.

⁵⁷ *Mali : éviter le piège de l'isolement*, Briefing nr 185, Afrique, International Crisis Group, 9 II 2023, [online] <https://www.crisisgroup.org/fr/afrika/sahel/mali/b185-mali-eviter-le-piege-de-lisolement>, 20 XI 2024.

⁵⁸ E. Lambert, *Coup d'Etat au Niger : pourquoi la Russie séduit-elle tant dans les pays du Sahel ?*, FranceInfo, 3 VIII 2023, [online] https://www.francetvinfo.fr/monde/afrique/niger/coup-d-etat-au-niger-pourquoi-la-russie-seduit-elle-tant-dans-les-pays-du-sahel_5984267.html, 20 XI 2024.

⁵⁹ M. Audinet, *Le Lion, l'Ours et les Hyènes. Acteurs, pratiques et récits de l'influence informationnelle russe en Afrique subsaharienne francophone*, Étude nr 83, Institut de Recherche Stratégique de l'École Militaire, VII 2021, s. 43-44, [online] <https://www.irsem.fr/media/5-publications/etude-irsem-83-audinet-le-lion-ok.pdf>, 20 XI 2024.

Mali wyróżnia się na tle innych krajów jako szczególnie przychylny wobec Federacji Rosyjskiej. Po uzyskaniu przez Mali niepodległości Związek Radziecki angażował się w budowę struktur instytucji państwowych, wspierając szkolenie wojskowych i urzędników. Wielu przedstawicieli malijskich elit biegle posługuje się językiem rosyjskim. Przykładem jest pułkownik Sadio Camara, który kształcił się w Rosji, a zostawszy ministrem obrony Mali, po przewrocie z 2020 r. znacznie pogłębił współpracę Bamako z Moskwą. Według wiarygodnych źródeł Camara udał się do Rosji, aby negocjować umowę regulującą rozmieszczenie Grupy Wagnera w Mali, co stało się faktem w grudniu 2021 r.⁶⁰

Na uwagę zasługuje fakt, że Rosja jest pozytywnie odbierana w Mali nie tylko przez elity władzy. Według sondażu Gallupa z 2021 r. Mali było jednym z państw o najwyższej pozytywnej ocenie Federacji Rosyjskiej na świecie, w którym 84% respondentów wyrażało o niej przychylne opinie⁶¹. Badanie przeprowadzone przez niemiecką fundację Friedrich-Ebert-Stiftung w maju 2021 r. ujawniło, że aż 9 na 10 mieszkańców Mali darzy Rosję zaufaniem i wskazuje na jej potencjał w zwalczaniu problemów związanych z niestabilnością w regionie⁶².

Federacja Rosyjska rozwija również swoją współpracę wojskową z Nigrem, który zakupił niedawno 12 rosyjskich śmigłowców bojowych. Podjęła także próbę zbliżenia się do Czadu poprzez różne projekty gospodarcze⁶³.

Narzędziami wpływu politycznego i platformą budowy wizerunku są propaganda i moskiewskie media aktywne w Afryce. Paryż jest w nich obwiniany za wszystkie problemy państw i społeczeństw Sahelu. Wskazuje się także, że celem władz francuskich nie jest walka z terroryzmem, a *tupienie zasobów, wybieranie marionetkowych prezydentów i manipulowanie Wspólnotą Gospodarczą Państw Afryki Zachodniej*⁶⁴. Rosja nie przebiera w słowach i obrazach, by oczernić wizerunek byłej potęgi kolonialnej. W sugestywnych grafikach Francja przedstawiana jest jako imperialistyczna potęga, która plądruje kontynent. Prezydent Macron jest zaś ukazywany jako brutalny dyktator w towarzystwie swoich tub propagandowych, czyli radia RFI, telewizji informacyjnej France24 i armii⁶⁵.

⁶⁰ *Tamże*.

⁶¹ R.I. Reinhart, *Russia's Leadership Not Highly Popular Before Ukraine War*, Gallup, 15 IV 2022, [online] <https://news.gallup.com/poll/391775/russia-leadership-not-highly-popular-ukraine-war.aspx>, 20 XI 2024.

⁶² MALI-METRE, *Enquete d'opinion, « Que pensent les Malien(ne)s »*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Bureau Bamako, V 2023, [online] <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/mali/10100/2023.pdf>, 20 XI 2024.

⁶³ M. le Cam, *Ces Africains sur qui Moscou s'appuie pour étendre son influence*, „Le Monde Dipomatique” 2023, 28 VII, [online] https://www.lemonde.fr/afrique/article/2023/07/28/ces-africains-sur-qui-moscou-s-appuie-pour-etendre-son-influence_6183724_3212.html, 20 XI 2024.

⁶⁴ E. Lambert, *Coup d'Etat au Niger...*; A. Antil, *Au Niger et au Sahel*, « *il y a une jeunesse militante très anti-française* », Institut Français des Relations Internationales, 2 VIII 2023, [online] <https://www.ifri.org/fr/presse-contenus-repris-sur-le-site/au-niger-et-au-sahel-il-y-une-jeunesse-militante-tres-anti>, 20 XI 2024.

⁶⁵ L. Larcher, *Au Sahel, des dessins animés de propagande pour attiser la haine de la France*, „La Croix”, 2023, 20 I, [online] <https://www.la-croix.com/Monde/Au-Sahel-dessins-animes-propagande-attiser-haine-France-2023-01-20-1201251644>, 20 XI 2024.

Jak już powyżej wspomniano, akcje propagandowo-dezinformacyjne wspierane są ideologią. Moskwa legitymuje swoją strategię ideą wspólnej walki w duchu panafrykizmu. Opowiada się za solidarnością wszystkich ludów afrykańskich jako alternatywą dla kontynentu uzależnionego od Zachodu.

ZAKOŃCZENIE

Ostatnie lata przyniosły znaczące zmiany w układzie geostrategicznym Sahelu, gdzie historyczna obecność Francji ustępuje miejsca rosnącym wpływom Federacji Rosyjskiej. Fiasko operacji wojskowych Francji – najpierw *Serval*, a potem *Barkhane* – które miały na celu eliminację zagrożenia ze strony grup dżihadystycznych, ujawniło ograniczenia francuskiej strategii stabilizacyjnej. Nieskuteczność francuskich interwencji, zamiast poprawy bezpieczeństwa, przyczyniła się do eskalacji niezadowolenia społecznego i wzrostu nastrojów antyfrancuskich, w wyniku czego pojawiły się liczne wezwania do wycofania wojsk Paryża z regionu.

Na fali tej frustracji w regionie coraz bardziej obecna staje się Federacja Rosyjska, która konsekwentnie buduje swoją pozycję za pomocą wpływów politycznych, gospodarczych oraz propagandowych. Dla wielu społeczności Sahelu Rosja jawi się jako partner idealny – bez kolonialnej przeszłości, postrzegany jako orędownik wielobiegunowego świata i relacji opartych na zasadzie równości. Jak zauważył jeden z działaczy panafrykańskich z Burkina Faso: *Rosja słucha naszych rzeczywistych potrzeb, nie narzuca nam niczego w zamian. Nie wysyła swoich żołnierzy na nasze terytorium, a jeśli potrzebujemy broni, to dostarcza ją.* Taka polityka Rosji spotyka się z entuzjastycznym odbiorem, dając jej solidne podstawy do umacniania wpływów.

Dla Rosji, która zмага się z ograniczeniami na globalnych rynkach, nawiązanie nowych partnerstw politycznych i gospodarczych w Afryce ma strategiczne znaczenie. Rywalizacja o wpływy w Afryce z krajami Zachodu, w tym z Francją, wpisuje się w antyzachodnią retorykę Kremla, a budowa mocnych relacji w Sahelu stała się elementem szerszej polityki Moskwy wobec globalnych graczy.

Tymczasem Francja, osłabiona niemal dekadą nieskutecznych interwencji i będąca celem agresywnej kampanii informacyjnej Rosji, stoi przed koniecznością głębokiej rewizji swojej polityki wobec Afryki. Tradycyjna dominacja Francji w regionie, oparta na modelu *Françafrique*, przestała być realna. Utrzymanie wpływów wymaga przyjęcia nowego, bardziej partnerskiego podejścia, uwzględniającego również rosnącą obecność innych potęg, takich jak Chiny i Turcja⁶⁶.

⁶⁶ A. Marc, N. Verjee, S. Mogaka, *Relever les défis de la stabilité et de la sécurité en Afrique de l'Ouest*, Groupe de la Banque Mondiale, 2015, [online] <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/a186297b-d068-5310-846d-a6c116339311/content>, 20 XI 2024.

BIBLIOGRAFIA

African Union, [online] <https://au.int/en/recs/censad>.

Aguesse L., *Crise au Niger : quel avenir pour les bases militaires françaises au Sahel ?*, „Le Parisien” 2022, 2 VIII, [online] <https://www.leparisien.fr/international/crise-au-niger-quel-avenir-pour-les-bases-militaires-francaises-au-sahel-02-08-2023-YYGRLNLUGJHMRL5GQJLCXPZTRU.php>.

Antil A., *Au Niger et au Sahel, « il y a une jeunesse militante très anti-française »*, Institut Français des Relations Internationales, 2 VIII 2023, [online] <https://www.ifri.org/fr/presse-contenus-repris-sur-le-site/au-niger-et-au-sahel-il-y-une-jeunesse-militante-tres-anti>.

Audinet M., *Le Lion, l'Ours et les Hyènes. Acteurs, pratiques et récits de l'influence informationnelle russe en Afrique subsaharienne francophone*, Étude nr 83, Institut de Recherche Stratégique de l'École Militaire, VII 2021 [online] <https://www.irsem.fr/media/5-publications/etude-irsem-83-audinet-le-lion-ok.pdf>.

Audinet M., Dreyfus E., *La Russie au Mali, une présence bicéphale*, Étude nr 97, Institut de Recherche Stratégique de l'École Militaire, IX 2023, [online] <https://www.irsem.fr/media/etude-irsem-97-audinet-dreyfus-def.pdf>.

Au Gabon, la présence militaire française se réoriente vers la formation, „Le Monde Afrique” 2024, 10 VII, [online] https://www.lemonde.fr/afrique/article/2024/07/10/au-gabon-la-presence-militaire-francaise-se-reoriente-vers-la-formation_6248336_3212.html#:~:text=Le%20camp%20de%20Gaulle%20est,des%20éléments%20français%20du%20Gabon.

Banque de France, *The CFA Franc Zone*, November 2015, [online] https://publications.banque-france.fr/sites/default/files/medias/documents/816153_fiche_zone-franc.pdf.

Burkina Faso Mosque Attack Kills 15 Worshippers, BBC, 12 X 2019, [online] <https://www.bbc.com/news/world-africa-50028315>.

Carayol R., *Au Sahel, la défaite des idéologues*, Afrique XXI, 5 IV 2022, [online] <https://afrique-xxi.info/Au-Sahel-la-defaite-des-ideologues>.

Carayol R., *Le mythe (écorné) de l'« homme bleu »*, Afrique XXI, 19 I 2022, [online] <https://afrique-xxi.info/Le-mythe-ecorne-de-l-homme-bleu>.

Chareun M., *La bande sabélo-saharienne, expression polysémique pour une région stratégique. De l'importance des opérations militaires françaises dans cette région instable aux frontières poreuses*, Institut FMES Toulon, VI 2016.

Debos M., *Tchad : « La France et les Etats-Unis ne pouvaient pas ignorer qu'ils jouaient avec le feu »*, „Le Monde”, 23 IV 2021, [online] https://www.lemonde.fr/afrique/article/2021/04/23/tchad-la-france-et-les-etats-unis-ne-pouvaient-pas-ignorer-qu-ils-jouaient-avec-le-feu_6077838_3212.html.

Décret n° 2014-1764 du 31 décembre 2014 portant publication du traité instituant un partenariat de défense entre la République française et la République de Côte d'Ivoire (ensemble une annexe), signé à Paris le 26 janvier 2012 (1), [online] <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000030024802>.

Ekanza S.-P., *Le double héritage de l'Afrique*, „Études” 2006, vol. 404, nr 5.

- Éléments français au Sénégal*, Ministère des Armées de la République, [online] <https://www.defense.gouv.fr/operations/forces-prepositionnees/forces-presence/elements-francais-au-senegal>.
- Fierro A., *Afrique Occidentale Française*, Universalis.fr, [online] <https://www.universalis.fr/encyclopedie/afrique-occidentale-francaise-aof/>.
- Galois F., *Fin de l'opération Barkhane : réflexions sur sept ans et demi d'engagement militaire*, Institut Rousseau, 16 III 2022, [online] <https://institut-rousseau.fr/fin-de-loperation-barkhane-reflexions-sur-sept-ans-et-demi-dengagement-militaire/>.
- Global Terrorism Index 2024*, Institute for Economics and Peace, [online] <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2024/02/GTI-2024-web-290224.pdf>.
- Guillaumont S.J., *La zone franc en perspective*, „Revue d'Économie du Développement” 2017, vol. 25, nr 2, <https://doi.org/10.3917/edd.312.0005>.
- Juompan-Yakam C., *Achille Mbembe : « La critique de la Françafrique est devenue le masque d'une indigence intellectuelle »*, „Jeune Afrique” 2012, 9 VIII, [online] <https://www.jeuneafrique.com/1471632/politique/achille-mbembe-la-critique-de-la-francafrique-est-le-masque-dune-indigence-intellectuelle/>.
- Kłosowicz R., *Państwa Sahelu – „strefa kryzysów” w Afryce Subsaharyjskiej*, [w:] *Bilad as-Sudan. Varia*, red. W. Cisło, J. Różański, M. Ząbek, Pelplin 2017.
- Lambert E., *Coup d'Etat au Niger : pourquoi la Russie séduit-elle tant dans les pays du Sahel ?*, FranceInfo, 3 VIII 2023, [online] https://www.francetvinfo.fr/monde/afrique/niger/coup-d-etat-au-niger-pourquoi-la-russie-seduit-elle-tant-dans-les-pays-du-sahel_5984267.html.
- Larcher L., *Au Sahel, des dessins animés de propagande pour attiser la haine de la France*, „La Croix” 2023, 20 I, [online] <https://www.la-croix.com/Monde/Au-Sahel-dessins-animes-propagande-attiser-haine-France-2023-01-20-1201251644>.
- Le Cam M., *Ces Africains sur qui Moscou s'appuie pour étendre son influence*, „Le Monde Dipomatique” 2023, 28 VII, [online] https://www.lemonde.fr/afrique/article/2023/07/28/ces-africains-sur-qui-moscou-s-appuie-pour-etendre-son-influence_6183724_3212.html.
- MALI-METRE, *Enquete d'opinion, « Que pensent les Malien(ne)s »*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Bureau Bamako, V 2023, [online] <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/mali/10100/2023.pdf>.
- Mali : éviter le piège de l'isolement*, Briefing nr 185, Afrique, International Crisis Group, 9 II 2023, [online] <https://www.crisisgroup.org/fr/africa/sahel/mali/b185-mali-eviter-le-piege-de-lisolement>.
- Marc A., Verjee N., Mogaka S., *Relever les défis de la stabilité et de la sécurité en Afrique de l'Ouest*, Groupe de la Banque Mondiale, 2015, [online] <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/a186297b-d068-5310-846d-a6c116339311/content>.
- Mitrega-Niestrój K., *The Functioning of the CFA Franc Zone – an Introduction to Critical Analysis*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2017, vol. 51, nr 4, <https://doi.org/10.17951/h.2017.51.4.247>.
- Niger : les putschistes dénoncent des accords militaires avec la France, Bazoum appelle à l'aide*, L'EXPRESS.fr, 4 VIII 2023, [online] <https://www.lexpress.fr/monde/afrique/niger-les-putschistes-denoncent-des-accords-militaires-avec-la-france-bazoum-appelle-a-laide-WM2Q3AOXE5CZRGJGULZ77EJPAQ/>.

- Observing the 2015 Mali Peace Agreement*, The Sarter Center, [online] https://www.cartercenter.org/peace/conflict_resolution/mali-io.html.
- Opération CORYMBE*, Ministère des Armées de la République Française, [online] <https://www.defense.gouv.fr/operations/afrique/afrique-louest/operation-corymbe>.
- Pérouse de Montclos M.-A., *La politique de la France au Sahel : une vision militaire*, „Hérodote” 2019/1, nr 172, <https://doi.org/10.3917/her.172.0137>.
- Peyron P., *Pourquoi la France refait de Djibouti sa pièce maîtresse*, „Le Point” 2022, 22 XII, [online] https://www.lepoint.fr/monde/pourquoi-la-france-refait-de-djibouti-sa-piece-maitresse-22-12-2021-2457751_24.php.
- Piot O., *Les entreprises françaises défilées dans leur pré carré*, „Le Monde Diplomatique” 2017, Avril, [online] <https://www.monde-diplomatique.fr/2017/04/PIOT/57344>.
- Pourquoi la politique sahelienne de la France est une échec ?*, OXFAM France, 10 VIII 2022, [online] <https://www.oxfamfrance.org/financement-du-developpement/pourquoi-la-politique-sahelienne-de-la-france-est-un-echec/>.
- Rapport d'information déposé par la Commission de la Défense Nationale et des Forces Armées en conclusion des travaux d'une mission d'information sur l'opération Serval au Mali*, nr 1288, Assemblée Nationale, 18 VII 2013, [online] <https://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/rap-info/i1288.pdf>.
- Rapport d'information fait au nom de la commission des affaires étrangères, de la défense et des forces armées (1) par le groupe de travail sur la présence de la France dans une Afrique convoitée*, nr 104, Sénat, Session ordinaire de 2013-2014, [online] <https://www.senat.fr/rap/r13-104/r13-1041.pdf>.
- Reinhart R.I., *Russia's Leadership Not Highly Popular Before Ukraine War*, Gallup, 15 IV 2022, [online] <https://news.gallup.com/poll/391775/russia-leadership-not-highly-popular-ukraine-war.aspx>.
- Rigouste M., *Que fait l'armée française au Sahel ?*, Orient XXI, 13 X 2017, [online] <https://orientxxi.info/magazine/que-fait-l-armee-francaise-au-sahel,2041>.
- Sauvignet T., *Burkina Faso : que restera-t-il de l'armée française en Afrique ?*, „Le Point” 2023, 26 I, [online] https://www.lepoint.fr/afrique/burkina-faso-que-restera-t-il-de-l-armee-francaise-en-afrique-26-01-2023-2506348_3826.php#11.
- Selon un rapport de l'ONU, la menace d'al-Qaïda et de l'État islamique atteint un niveau record en Afrique*, Africa Defense Forum, 27 II 2024, [online] <https://adf-magazine.com/fr/2024/02/selon-un-rapport-de-lonu-la-menace-dal-qaïda-et-de-letat-islamique-atteint-un-niveau-record-en-afrique/>.
- Serfati C., *Le militaire. Une histoire française*, Amsterdam 2017.
- Solarz W., *Francja wobec Afryki subsaharyjskiej. Pozimnowojenne wyzwania i odpowiedzi*, Warszawa 2004.
- Tanguy J.-M., *Quelle place pour les ESSD ?*, „Raids” 2017, nr 373.
- Thurston A., *France Should Give Mali Space to Negotiate with Jihadists*, War on the Rocks, 16 IV 2020, [online] <https://warontherocks.com/2020/04/france-should-give-mali-space-to-negotiate-with-jihadists/>.
- Tillabéri : la justice saisi du Rapport de la CNDH qui épingle des soldats incontrôlés au sujet des exactions sur des civils*, Actu Niger, 5 IX 2020, [online] <https://www.actuniger.com/>

societe/16589-tillaberi-la-justice%20saisie-du-rapport-de-la-cndh-qui-epingle-des-soldats-incontroles-auteurs-d-exactions-sur-des-civils.html.

Ventouri B., Alassane Toure N., *Levee du blocage securitaire : Defis et choix au Sahel*, Rapport de la Fondation europeenne d'etudes progresistes (FEPS) et l'Istituto Affari Internazionali (IAI), 2020.

Verschave F.X., *La Françafrique. Le plus long scandale de la République*, Paris 1998.

Vincent E., « Barkhane », *défaite d'une utopie politico-militaire*, „Le Monde Afrique” 2022, 20 II, [online] https://www.lemonde.fr/afrique/article/2022/02/18/barkhane-defaite-d-une-utopie-politico-militaire_6114184_3212.html.

Ewa SZCZEPANKIEWICZ-RUDZKA – adiunkt na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, w Instytucie Studiów Politycznych i Stosunków Międzynarodowych w Katedrze Stosunków Międzynarodowych i Polityki Zagranicznej. Jej badania koncentrują się na współczesnej historii krajów Maghrebu, szczególnie w kontekście transformacji politycznych, społecznych i kulturowych, a także na polityce europejskiej w regionie Morza Śródziemnego oraz teoriach demokracji.